

Nem kérdés ez

A Hogyan halt meg József Attila című kötet margójára

Öt éve hitegeti a nagyközönséget Garamvölgyi László azzal, hogy közzéteszi azokat az „eddig ismeretlen dokumentumokat”, amelyek alapján arra a következtetésre jutott, hogy 1937. december 3-án József Attila nem öngyilkosság, hanem egy véletlen baleset áldozata lett. A szakirodalmat ismerők erős fenntartással, de mégis egyfajta óvatos kíváncsisággal fogadták az Országos Rendőr-főkapitányság szóvivőjének a bulvárlapokban évről évre megszellőztetett, otromba irodalomtörténeti csúsztatásokkal és mosolyt fakasztó csacskaágokkal alátámasztott állítását, mivel hogy a rendőrségi pr-ember váltig ismételtette: soha nem látott iratok, perdöntő bizonyítékok, vannak a kezében.

A mértéktartó óvatosságnak végre véget vethetünk. Megjelent ugyanis Garamvölgyi könyve – ízlést, esztétikumot nélkülöző címlappal, a magyar nyelv szabályait sutba dobó címmel (mert a *Hogyan halt meg József Attila* mondat kérdőjel nélkül csak a szerző és tipográfusa szerint áll meg), s a borító hátoldalán is ott a bombasztikus bejelentés, természetesen csupa nagybetűvel: „SOHA NEM PUBLIKÁLT, EREDETI DOKUMENTUMOK!”

Kezdjük hát ezzel – az igazsággal köszönő viszonyban sem lévő – állítással. A csak fakszimilében közzétett „eredeti” dokumentumok döntő többsége egyáltalán nem ismeretlen, alig több mint 30 éve tette őket közzé az *Irodalomtörténet* 1960/2–3. számában Voit Krisztina. Ám erről Garamvölgyi tudni sem akar, hiába hívtam fel rá a figyelmét (HVG, 2000. május 6.), még kötetének hihetetlenül szegényes irodalomjegyzékébe se vette fel azt a dokumentumközlést, amely pedig József Attila halálával kapcsolatban megkerülhetetlen. Nem kétséges viszont, hogy a szerző kezébe akadt egy új, eddig *valóban* publikálatlan irat, József Attila halottvizsgálati jegyzőkönyve. Akadt – mondom, merthogy Garamvölgyinek úgy tűnik, halvány sejtelve sincs arról, hogy hol őrzik ezt a dokumentumot, nem ismeri fel a PIL feliratú pecsétet,

legalábbis a könyvben nyoma sincs annak, hogy nemcsak xeroxban, de eredetiben is látta volna a Politikátörténeti Levéltárban őrzött iratot, így értelemszerűen „el is felejt” megjelölni a forrást. Ezen jegyzőkönyvnek annyiban van jelentősége, hogy egyértelműsíti a költő sérüléseivel kapcsolatos információkat („a jobb karából leszakítva”, az arcon „a jobb homlokcsontnak megfelelően olajos vérálfutásos tenyérszerű folt”, a „nyaki gerincscsonttörés bizonyos”), amelyek persze a Voit Krisztina által egykoron publikált dokumentumokban már olvashatók voltak.

Ha az irodalmi érdeklődésű egykori nyomozó nem tett volna mást, mint hogy górcső alá veszi a költő halálával kapcsolatban fennmaradt iratokat – távirati jelentéseket, MÁV-jegyzőkönyveket, az elnagyolt csendőrségi kihallgatásokat rögzítő feljegyzéseket, s az újonnan előkerült halottvizsgálati bizonyítványt, s ezek alapján ő is megfogalmazza az öngyilkossági verzióval szembeni kételyeit, vagy úgymond „bebizonyítja”, hogy a költő csak és kizárólagosan véletlen baleset áldozata lett – nos ezzel nem lett volna semmi baj. Megteték ezt már az exnyomozó előtt többen is, mások mellett a psi-

chiáter Varga Ervin 1966-ban, az irodalomtörténész Balogh László 1970-ben. Csakhogy a szépirói babérokra pályázó (a *Halálos gyönyör*, *A múmia bosszúja*, *A magyar keresztapa* című köteteket jegyző) krimiíró, a történetírásban (a magyar rendőrség rendszerváltás utáni történetének, valamint a CIA és az FBI történetjének feldolgozásával) jeleskedő Garamvölgyi – talán mert hipotézise alátámasztására nem látta elegendőnek a kriminológiai bizonyítékokat – szakmáján kívüli területekre bókászott, s ott kontár módjára garázdálkodott. A gondolatai logikus szerkesztésére képtelen szerző könyvében mindent összekutyul, a források között szelektíven válogat, elképesztő henyeséggel és preconcepciózusan idéz.

De menjünk sorjában. Kirívóan sok a kötetben az értelemzavaró sajtóhiba, a névelírás. Hogy Szabolcsi Miklós vagy Saitos Gyula neve hol helyesen, hol tévesen, „Szabolcs”-ként, avagy „Sajtos”-ként jelenik meg (például 203. p. és 205. p.), az persze (lehetne) csupán úgymond korrektori figyelmetlenség. Hogy József Attila barátját, Ignótus Pált a szerző könyve elején összetéveszti annak apjával, a Nyugat-alapító Ignotusszal, az már elgondolkodtatóbb. Ám Garamvölgyi korszakismeretéről ennél is árulkodóbb momentum az, hogy Remenyik Zsigmondot következetesen Reményiknek nevezi, nem tudja, hogy a Szép Szó időszak lap volt, természetesnek mondható hát, hogy összevont számokat adott ki. De nem érdemes folytatni az exnyomozó által felvetett – egyébiránt igen egyszerűen megválaszolható – talányok további sorolását. Helyette konstatáljuk inkább, hogy a szóban forgó kiadvány hemzseg a pontatlanul idézett József Attila-verssoroktól. A szerző „mentségére” szolgálhat persze, hogy a száználmas melléütesek mellett egy típushibát voltaképp nem is ő, hanem a számítógépe követ el. Garamvölgyi kötetében ugyanis feltehetőleg azért kezdődik majd minden József Attila-verssor nagybetűvel, merthogy a Windows-programban ilyen az

alapbeállítás: az új bekezdés első betűje automatikusan *verzálra* vált. Azt pedig igazán nem kívánhatja senki a jeles auktoról, hogy verscítatúmaikat összevesse, mondjuk, Stoll Béla kritikai kiadásának szövegével. Hiszen akkor még az is kiderülhetne, hogy A Kozmosz éneke szonettkoszorú utolsó sorában nem „Komoly”, hanem „Komor” bolygójáról beszél a költő (38. p.). De hát Garamvölgyi nemcsak ilyen apróságok esetén nem vesz tudomást „a Stoll” létezéséről és a szakirodalom által feltárt összefüggésekről – lásd majd e cikknek a búcsúlevelekkel foglalkozó részénél.

De hát Garamvölgyi oldalról oldalra bizonyítja, hogy nem ismeri a szakirodalmat és olvasni sem tud. Az 1933-as *Óda* című versről szólva, általános alanyt használva például azt írja: „sokáig úgy tartották, hogy szerelmi lírájának koronáját” József Attila nem Szántó Juditnak írta. A „sokáig úgy tartották” kitétel, az érintett élettárs szájába adott – „maga a múzsa is először így vélekedett” – kijelentéssel megspékelve azt involválná, hogy az irodalomtörténet ma már másképp gondolja. Nem gondolja másképp, viszont tudja a választ Garamvölgyi csodálkozó értetlenkedésére. A mindenütt titokzatos rejtélyt sejtő detektív ugyanis azt a költőietlen kérdést intézi olvasóihoz, hogy ha nem Juditnak, akkor vajon „kinek szólhattak” az Óda sorai? Az ember persze ahol tud, segít. Ha ennyire kíváncsi, hát elárulom Garamvölgyinek ezt az 1964 óta irodalomtörténeti közhelynek számító nevet: dr. Szöllös Henrikné Marton Márta. (A részletéről: Rajk András: „Az édes mostoha”. Népszava, 1964. január 19. 7. p., valamint Szabolcsi Miklós: *Kész a leltár*, Bp. 1998., 249. p.)

Miközben a műkedvelő irodalmár elmarasztalja az irodalomtörténetet azért, mert „lényeges kérdésekben” eddig nem cáfolták meg József Jolán 1940-ben öccséről írt könyvének állításait – nota bene: a József Attila címet viselő kötet forráskritikáját könyvnyi alapossággal eddig „csak” ketten,

„Garamvölgyi – talán mert hipotézise alátámasztására nem látta elegendőnek a kriminológiai bizonyítékokat – szakmáján kívüli területekre bókászott, s ott kontár módjára garázdálkodott.”

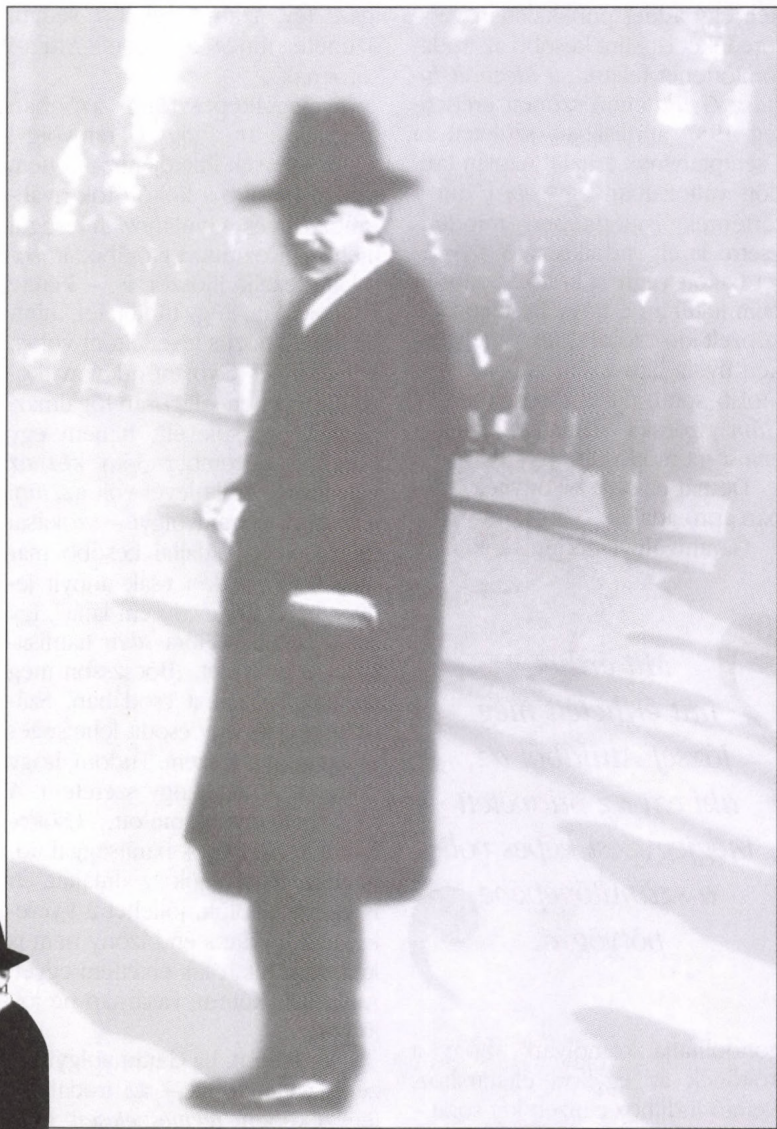
Tverdota György (*A komor föltámadás titka*, Pannonic, 1998.) és Valachi Anna (*József Jolán, az édes mostoha*, Papirusz Book, 1998) végezték el –, aközben egész elméletet épít önnön félrelvasására. Következzék egy Garamvölgyi által kiválasztott József Jolán-idézet, majd annak kommentálása: „Másnap mondta a trafikos, hogy zsiletpengét vásárolt. Pedig nem volt borotváló készüléke; eldugtuk.” Ha ezt a Garamvölgyi inkriminálta mondatot bárki elolvassa, arra a következtetésre kell jutnia, hogy Jolán másnap a trafikostól tudta meg azt, hogy öccse zsiletpengét vásárolt. Garamvölgyi azonban máskepp olvas, merthogy kurzívával, kérdőjellel és felkiáltójellel nyomatékossított jelentőséget tulajdonít e momentumnak, s így teszi fel a kérdést: „Miért kellett másnap eldugni a zsiletpengét, amikor már aznap este halott volt?” Jolán tehát – így a krimikre szocializálódott Garamvölgyi – „elszólta magát”, következésképp: „a zsilettes jelenet egyértelműen cáfolható”. Arra persze Garamvölgyinél nincs válasz, hogy mi is cáfolható egyértelműen, az „eldugás”, a „zsiletvásárlás”, a „megtudás”, vagy netán a költőnek az öngyilkossággal való kacérkodása, amit egyébiránt Garamvölgyi teljességgel elvet. Szerinte ugyanis a költő kezelővosa, Bak Róbert „gördítette a legtöbb akadályt az igazság elé” azzal, hogy a költő szájába adta ezt a két sort: „Ezt a széket odébb tóni, / Vonat elé leguggolni”. „Mellesleg – teszi hozzá magabiztosan szerzőnk – a velem vitatkozó esztéták, irodalomtörténészek is gyakran citálták ezeket a sorokat, akik még azt is tudni vélték, hogy a Japán Kávéházban tanúk előtt többször emlegette”. Hogy a Japán Kávéházban József Attila mit és hány-szor emlegetett, az lehet kérdéses, de hogy 1926 augusztusában, ha nem is „tóni”, de „tolni” szóval megjelent az ominózus két sor, az tény. Hogy megint csak Garamvölgyi segítségére legyek: *Ülni, állni, ölni, halni* a vers címe, a Stoll-féle kritikai kiadás 1. kötetében a 451. lapon olvashatja, legalább utólag...

Egyébként a könyv írójának el kellene végre döntenie – legalább utólag, teszem ismét hozzá –, hogy végül is

mi az álláspontja. Kriministaként – „a perrendszerű bizonyítás értelmében” – egyértelmű határozottsággal kijelenti, hogy „ha József Attila betegségét semmilyen, bizonyítékként értékelhető dokumentummal (tárgyi bizonyítás) nem lehet alátámasztani, akkor nem volt beteg, és egészséges embernek kell tekinteni, mindaddig, amíg ezzel ellentétes bizonyíték nem kerül elő, aminek semmi valószínűsége nincs!” (157. p.) Punktum. Fennebe a pszichológusok, pszichiáterek évtizedek óta formálódó – egyébiránt Garamvölgyi által tendenciózusan szemezgetett megállapításaival. Csak azt nem értem, hogy a szerző e vitathatatlan megállapítását 13 oldallal később miért módosítja ekképp: „Azt senki nem vitatja, hogy nem volt beteg...” (170. p.)

De magam – nem lévén sem pszichiáter, sem pszichológus, sőt mindent jobban tudó krimíró sem –, hadd ne ragadjak le ennél a kérdésnél, inkább hazai, irodalomtörténeti pályára lépnek. Az olvasó engedelmeivel az olyan apró-cseprő pontatlanságokon, mint hogy „az irodalomtörténet makacsul kitart azon álláspontja mellett, hogy [a költő] egyetlen verset sem írt Szántó Juditnak” nem akad-nék fenn, mert akkor e cikk terjedelmének duplája sem lenne elegendő. (Egyébiránt itt is a szerző menetrendszerű félrelvasásáról van szó, hiszen a citált irodalomtörténeti megállapítás úgy szól: a költő egyetlen szerelmes verset sem írt Szántó Judithhoz...)

Abban persze minden bizonnyal igaza lehet az „évtizedes tapasztalattal bíró” rendőrtisztnek, hogy egy igazi „vonat-öngyilkos” általában nem lakott területen, hanem településtől távol, nyílt pályán követi el tettét, nem a vasúti kocsik közé mászik, hanem a mozdony elé veti magát, s többnyire hagy búcsúlevelet. „József Attila esetében viszont nem volt búcsúlevél” – jelentette ki magabiztosan Garamvölgyi még a múlt esztendőben is. Könyvében ezt az állítását – azután, hogy a HVG-ben megírtam, az irodalomtörténet nem is egy, hanem öt búcsúlevélként értelmezhető József Attila-szöveget ismer – a

szerző fenntartotta: mondván nem is tudja, hogy a költőnek a halála napján írott sorait miért is tekintené azoknak.

Nem szeretnék állampolgárként belegendolni abba, hogy ha ez az exnyomozó – akinek, mint írja „apokaliptikus érzés” József Attilával foglalkozni – most, megkülönböztetett figyelmével kiténtetett

(bal)esetnek a rekonstruálása-
kor ennyi – hm – félreértést tudott produkálni, akkor vajon miként vizsgálódott egykoron egy szokásos ügymenet során. El kívánván azonban

kerülni az inszinuációt, amolyan „túlságosan konzervatív magyar irodalomtörténészként” vetném össze Garamvölgyi megállapításait, következtetéseit a tényekkel. Tény tehát az, hogy a tragédia napján, 1937. december 3-án – az irodalomtörténet eddigi ismeretei szerint – József Attila öt levelet írt. Közülük a nyilvánosságra legkorábban az Ignóus Pálnak címzett sorok kerültek. A költő-barát más-

nap papírra vetett, a Magyar Hírlap december 5-i számában meg is jelent nekrológjában idézett belőle. „Nem tréfádolog az ember élete. Bármit gondolnak rólam, ha szerencsésen, ha szerencsétlenül életem, azt már akarva, nem akarva vállalom kell... nagy kétségeim vannak, vajjon egyáltalán jó költő voltam-e?” Mivel ezek a sorok eddig nem kerültek elő, Garamvölgyi – miközben kimondatlanul hazugsággal, hamisítással vádolja meg Ignóus Pált, kijelenti: az újságcikk tehát nem perdöntő bizonyíték. Valóban nem az, csupán egy adalék. Mint ahogy a Cserépfalvi Imrének írott mondatok is csak ilyenek. József Attila három kölcsönkapott könyvet küld vissza könyvkiadójának, s közli: „Ha szükséges még tölem vers az anthológiába, kérlek választass ki Cs. Szabóval... hiszen nem volt szó új versről.”

„Ez búcsúlevél?” – csattan fel Garamvölgyi és indulatában elfelejti megnézni a szakirodalmat, felütni például az 1984-es Stoll-féle kritikai kiadást (2. kötet, 369. p.), s akkor már nyomon is lehetne. Kiderülne a számára is, hogy József Attila a kölcsönkönyvekhez mellé-

De szeretnék gazdag lenni.
Egyszer libasított enni.
Jó ruhába járn keleti.
S öt forintját kiglet venni.
Míg a cukrot szopogatnám
A ruhámat mutogatnám
Dicsőkedni fűnek fának
Mi jó dolga van Attilának.
(Ezket hiányok, és trágárságok az eredeti szöveg szerint)
Azonban ezzel nincs vége – bár ő befejezte –, me

T a Nemzett József Áron,
L a Szapannó, aki már
I a J. Nagy Öcséson
Szagos füvet kasszál.
Balogh László a *Házam* című versben megfogalmazott „jótárogott Amerikába másfélmillió emberd sort is a fentiekkel hozza összefüggésbe. (Melle zseniális a vers, a szonett etalonja).
Joggal gondolhatta a család, hogy József Á Amerikába ment, hiszen távozás után egy évvel látnak írt leveleiben megható utalást találunk „...ha nem leszek a papátoké, akkor papátok meghalni idegen földbe, Amerikába...” Igazán r deríthető ki, mi volt a papa távozásának oka, miútkatonaaságnál mátrózkodott is, így legvalószínűbb, h nyugalomra tért, vlté vissza Romániába.

kelt egy addig publikálatlan vers-töredéket is. Mint később az irodalomtörténet feltárta, a *Meghalt Juhász Gyula* című szonett eredetileg 1937 áprilisában született, a Cserépfalvinak a halál napján küldött változatban egy *apró*, ám a történetek ismeretében minden-esetre is elgondolkodtató szócse-rét hajtott végre a költő. „Sehol írt nem leltél arra, hogy ne fájjon / a képzelte kín e földi tájon, / mely bé-kén nyitja lám a sírt” – így a vers utolsó sorai, ám a töredékben a „lám” szócska – minő véletlen – „most”-ra módosult.

De hát ez sem bizonyíték, csu-pán apró adalék.

Garamvölgyi szerint „senki nem

„Mit érthet,
mit érthetett meg
József Attilából az,
aki ezt az odavetett
megjegyzést képes volt
a számítógépébe
pötyögni.”

gondolhatja komolyan”, hogy a költőnek az egykori élettársához, Szántó Judithhoz címzett két sorát – „Kedves Judit! Sok szeretettel üdvözlök” – fel lehetne venni a búcsúlevelek sorába. Mit mondjak, én – Szántó Judit naplójának és visszaemlékezéseinek sajtó alá rendezője, s ekként e kapcsolat-nak némiképp ismerője – bizony komolyan gondolom. Egyebek mellett azért, és ezt Garamvölgyi is tudhatná –, mert jól ismert, hogy az élettársak kapcsolata a szakítá-suk óta eltelt esztendőkből egyol-dalúvá vált, értsd: Judit távolról figyelt József Attila sorsának alakulását, és a maga módján segíteni is próbált, ám közeledéseire a költő nem reagált. Viszont halála napján üdvözlőt küldte...

S még nem értünk a végére. A levélírásban is passzív költő december 3-án – Garamvölgyi szerint nyilván véletlenül – megtáltoso-dott, hiszen kezelőorvosának, Bak Róbertnek is üzent. Neki sem írt hosszan, mindössze annyit vetett papírra: „Kedves Doktor Úr! Sok szeretettel üdvözlöm. Hiába kísértette meg a lehetetlent”. Csak mel-lékesen jegyzem meg, hogy a pon-tatlanságokat rigorózan számon kérő, a véletlen elírások mögött homályos szándékokat láttató Garamvölgyi kötetében a „kísértet-te” szó, „kísérte”-ként jelent meg,

igaz, így aztán végképp semmi üzenete nincs a József Attila-i soroknak...

A legelképesztőbb azonban mégiscsak az, ahogy Garamvölgyi a Flóra-versek ihletőjéhez – a nem sokkal később a költő örök riváli-sához Illyés Gyulához feleségül menő –, Kozmutza Flórához írt so-rokat kezeli. Először is – kötete 103. oldalán – úgy tünteti fel, mint-ha az ominózus levél eltűnt volna, holott Illyés Gyuláné idevonatko-zó könyvében világosan fogalmaz, nem a „búcsúlevél”, hanem egy korábbi, december 3-án kézhez vett József Attila-levél volt az, ami elveszett. Garamvölgyi – szokásai szerint – 50 oldallal később már pontosabb, ekkor csak annyit je-gyez meg, hogy „ő nem látta”, így hát – sejteti – Flóra *akár* hamisít-hatta is a levelet. „Bocsásson meg nekem. Hiszek a csodában. Szá-momra csak egy csoda lehetséges és azt meg is teszem. Tudom, hogy szeretett, tudta, hogy szeretem. A többi nem rajtunk múlott... Csóko-lom a kezét és sok barátsággal üd-vözlöm. Köszönjük az almákat, én is ettem belőlük, jóllehet a gyere-keknek küldte s én bizony nem is kértem tőlük, csak elvettem egyet. Attila. Ui: Kérem, vasárnap ne jö-jön.”

Egyébiránt, ha Garamvölgyi ke-zébe vette volna – az irodalom-jegyzékében *természetesen* nem szereplő – *József Attila kéziratai és levelezése* című kiadványt, akkor az általa nem látott levélről annyit mindenesetre megtudhatott volna a katalógust összeállító M. Róna Judittól, hogy az „darabokra szét-szakadt papírlap, amelynek egyes részletei elvesztek.” De hát a szerző ezúttal hitelesnek fogadva el a szöveget, inkább azt bizony-gatja, hogy az öngyilkosok „lé-nyegtelen momentumokkal nem fecsérlik az időt, »ettem az almá-ból«, kit érdekel!?”

Mit érthet, mit érthetett meg Jó-zsef Attilából az, aki ezt az odave-tett megjegyzést képes volt a szá-mítógépébe pötyögni – medítálok azóta is, amióta a mondatot elol-vastam.

Most ezt a cikket nem befeje-zem, csak abbahagyom. Nem ke-resem tovább az első reflexióként megfogalmazott bekezdésem he-lyét, idebiggyesztem zárógondolat gyanánt: „Most már az irodalom-történeten a sor” – jegyzi meg kö-tete végén az önmagával roppant elégedett Garamvölgyi.

Nos: az irodalomtörténetnek – e téren legalábbis – nincs lépniva-lója.

MURÁNYI GÁBOR

A VINCE KIADÓ AJÁNLATA

Nagy művészek élete
kiváló írók tollából

Paletta

Pierre La Mure
Moulin Rouge

Henri de Toulouse-Lautrec életregénye
Századforduló, Montmartre, műtermek,
éjszakai mulatók. Művészet és szenvedély.

Lehet-e hálásabb témája írónak?

Pierre la Mure világsikert aratott
lebilincselő regényében szinte tapintható
közelségbe kerül a Toulouse-Lautrec képeiről
oly ismerős világ.

Kemény táblás, 424 oldal, 14x20 cm.

Ára: 1995 Ft

William Somerset Maugham:
Az ördög sarkantyúja

Paul Gauguin életregénye

Maughamot a zseniális festő,
Paul Gauguin életének eseményei ihlették,
hogy megírja ezt az egyszerre ironikus
és érzelmes, rendkívül fordulatos regényt.

Kemény táblás, 224 oldal, 14x20 cm.

Ára: 1895 Ft

Irving Stone
A napsugár fia

Van Gogh élete

Hogyan lett a holland lelkészdinasztia sarjából
ellenállhatatlan belső parancs sugallatára
olyan ember, akit semmi más nem érdekel,
csak hogy festhessen?

Ez a regény egy nagy művész,
Vincent Van Gogh életét beszéli el,
érdekfeszítően, érzelmeket ébresztően,
de mindig hűségesen a valóság tényeihez.

Kemény táblás, 384 oldal, 14x20 cm.

Ára: 1995 Ft

Keresse a *Paletta* sorozat kötetét
a jobb könyvesboltokban, vagy rendelje meg
a kiadótól.

1027 Budapest, Margit körút 64/B.

Tel.: 375-7288, fax: 202-7145.

e-mail: vincega@matavnet.hu